

KÁROLY RÓBERT ELSŐ FELESÉGE

Hogy Károly Róbertnek — az első Anjounak Magyarország trónján — három felesége volt, közhelynek számít szakirodalmunkban.¹ A kutatást e téren egyértelműen befolyásolta a XIV. századi krónikakompozíció három hitvest felsoroló szövege. Eszerint az uralkodó *első* felesége (*prima consors*) a lengyel nemzetiségű Mária volt, Kázmér herceg leánya, aki 1317-ben (más szövegváltozat szerint 1315-ben) halt meg.² A szakirodalom régóta tisztázta, hogy e Mária Kázmér beuthen-tescheni (bytomi) hercegnek volt a leánya.³ „A korírók és utánok a történetírók mind megegyeznek abban, hogy I. Károly király, házasságát Máriával, a bitumi és tescheni hercegnővel, 1306-ban kötötte; hozzá tehetjük: ez év első felében, minthogy fölmutathatunk tőle egy 1306. június 23-án kelt levelet... Ezen adományos levelét hiteles pecsét hiányában gyűrűs pecsétjével erősíti meg. A miből nem ok nélkül azt következtetjük, hogy még nem régóta volt magyar királyné”.⁴ Mária királyné 1306. június 23-i oklevele utal az Esztergom vára alatti hadi cselekményekre.⁵ Tekintettel arra, hogy Károly Róbert 1306. június 27-én Esztergomban keltezi egyik oklevelét, amely említi Esztergom várának megvívását,⁶ kevés kétségünk lehet abban a vonatkozásban: ekkortájt — vagy kevéssel ezt megelőzően — vette vissza a Duna menti erősséget a Kőszegiektől.⁷ A Mária nevében kelt oklevél hitelességéhez — a tartalmi oldalt tekintve — kétség nem férhet. Nem tett kritikai észrevételt sem tartalmi, sem formai szempontból az oklevelet eredetiről közreadó Nagy Imre sem.⁸ A forrást tehát hitelesnek tekinthetjük, s el kell fogadnunk: azt Mária, Magyarország királynéja állította ki.

Bizonyosak vagyunk abban, hogy e Máriában nem kereshetjük Károly Róbert első feleségét, hanem benne nagyanyját, II. Károly nápolyi király feleségét, Máriát,

¹ PÓR ANTAL—SCHÖNHERR GYULA: Az Anjou ház és örökösei (1301—1439). A magyar nemzet története III. Bp. 1895. 29., 107—108.; Magyarország történeti kronológiája. I. Főszerk. BENDA KÁLMÁN. Bp. 1981. 190., 195., 196.

² *Scriptores rerum Hungaricarum I. Edendo operi praefuit* EMERICUS SZENTPÉTERY. Budapestini 1937. 489.

³ H. GROTEFEND: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*. Breslau 1889.³ 9.; HENRYK LOWMIANSKI (szerk.): *Historia Polski I. Do roku 1764. Cześć III*. Warszawa 1958. III. genealógiai tábla: *Piastowie Śląscy*.

⁴ PÓR ANTAL: Magyar—lengyel érintkezés a XIV-ik században. Századok 1903. 309.

⁵ A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I. Pesten 1871. 112. Mai lelőhelye: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL.), Dl. 76 198.

⁶ Hazai Okmánytár I. Győrött 1865. 101., 102.

⁷ KRISTÓ GYULA: A rozgonyi csata. Sorsdöntő történelmi napok 3. Bp. 1978. 21. 1307 tavaszára keltezi ezt az eseményt a Magyarország történeti kronológiája I. 190.

⁸ Az 5. jegyzetben i. m. 113.

Magyarország királynőjét kell látnunk. A következő mozzanatok mutathatnak erre: 1. Az intulatióban magát *Maria dei gratia Regina vngrie* formában nevezte.⁹ Azok az oklevelek, amelyeket II. Károly és felesége, Mária adtak ki, Máriát *Vngarie Regina*-ként nevezték meg.¹⁰ 2. Az oklevélben Mária nem mondja férjének Károly Róbertet (csupán *dominus Rex K. dei gracia rex vnerie* minősítéssel illeti), ami — ha valóban férje lenne — szinte elengedhetetlenül szükséges lenne, hiszen hatalmának forrása férje királysága volt. Más a helyzet Máriával, Károly Róbert nagyanyjával, aki IV. László halála után fiágon kihaltak ítélte az Árpád-házat. s a trónjogosultságot magának, illetve fiának (Károly Róbert apjának), Martell Károlynak vindikálta. 3. A gyűrűspecst alkalmazása is arra mutat, hogy a nápolyi királyné állította ki az oklevelet — akinek nem volt olyan autentikus pecsétje, amellyel magyarországi vonatkozású diplomáját elláthatta volna —, és nem Károly Róbert felesége. 4. A nápolyi Mária ekkor még élt, csak 1323-ban halt meg.¹¹ 5. Minden jel arra mutat, hogy Mária, a beuthen-tescheni herceg leánya nem lett már 1306-ban Károly Róbert nejevé, mivel azok az adatok, amelyek Máriát Károly Róbert feleségeként említik, csak az 1310-es évek közepéről és második feléből valók.¹² 6. Végezetül perdöntő módon szólnak Máriának első feleségként való minősítése ellen azok az adatok, amelyek a XIV. század első évtizedében Károly Róbertnek egy másik, eddig ismeretlen, a valóságban ténylegesen *első* feleségét említik. A következőkben az erre utaló forráshelyeket mutatjuk be.

Károly Róbert király egy 1326. február 7-én kelt, Lőrinc fia István mester javára szóló oklevelében a megadományozott érdemeit — egyebek mellett — ekként ecsetelte: „amikor kassai hospeseink és a szepesi emberek egykor a hűség útjáról letérve Szepes királyi várat és Kassa városát Csehország királya kezére adták, Csehország mondott királyának zászlaját felségünk ellenében felemelve említett Gönc várunkra rontottak, a fent mondott István a hűségtől felővezve, férfiasan szembeszállva velük az óhajtott győzelmet megszerezte, legyőzve őket. Sok foglyot ejtve Csehország mondott királyának említett zászlaját, amelyet a mi országlásunk sérelmére emeltek fel, elvéve utánunk küldte Oroszországba, ahová országunk bizonyos hű báróival a célból mentünk, hogy első feleségünket magunkkal hozzuk (*in Rutheniam, quo...pro adducenda prima consorte nostra accesseramus*). Maga István életveszélyes sebeket kapott, az István által az Úr segítségével elnyert győzelem hatalmunkat nem csekély mértékben megnövelte, és mind a szepesi emberek. mind a mondott város hospesei akaratuk ellenére hűségünkre tértek”.¹³ Egy névtelen szerző Kelet-Európáról szóló útleírásában — egyebek között — ezt a megjegyzést tette Oroszországról (*Ruthenia*): „igen daliás hercege van, és Leó hercegnek nevezik; ennek a Leónak a leányát vette mostanában feleségül (*duxit [nunc] in uxorem*) Magyarország királya, Károly”.¹⁴

E két, egymástól teljesen független adat kétségbevonhatatlanul bizonyítja, hogy Károly Róbert *első* felesége — maga a magyar uralkodó nevezte elsőnek 1326. évi oklevelében — orosz hercegnő volt. A Máriával való összetévesztés gyanúja már csak

⁹ Uo. 112.

¹⁰ WENZEL GUSZTÁV: Magyar diplomacziái emlékek az Anjou-korból I. Bp. 1874. 134., 136.

¹¹ WERTNER MÓR: Az Árpádok családi története. Történeti, nép- és földrajzi könyvtár LI. Nagy-Becskereken 1892. 511.

¹² PÓR ANTAL: a 4. jegyzetben i. m. 309—310.

¹³ OL. DF. 265 464. Magyar fordítása: KRISTÓ GYULA—MAKK FERENC: Károly Róbert emlékezete. Bp. 1988. (sajtó alatt).

¹⁴ OLGIERD GÓRKA: Anonymi descriptio Europae orientalis. Cracoviae 1916. 40. Magyar fordítása: BORZÁKNÉ NACSA MÁRIA—SZEGFŰ LÁSZLÓ: Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről (Descriptio Europae Orientalis). A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1986. (sajtó alatt).

azért sem vehető fel, mivel Mária apját Kázmérnak hívták, Károly király név szerint nem ismert első feleségének az apját pedig Leónak, s az előbbi etnikumára nézve lengyel volt, az utóbbi pedig orosz. Így hát igazoltnak tekinthetjük, hogy Károly Róbertnek négy és nem három felesége volt, s az eddig első hitvesnek gondolt Mária időben csak a második lehet a feleségek sorában.

Módunk van a hozzávetőleges dátumát is meghatározni annak, hogy mikor járt Károly leánykérőben Oroszországban. Mivel a névtelen útleíró munkáját 1308 első hónapjaiban készítette el,¹⁵ s ebben — jóllehet szövegének csak bizonyos kódexekben ránk maradt hagyománya szerint — a frigyet mostanában (*nunc*) megtörténtnek nevezte, így azt az 1308 elejét kevéssel megelőző időre keltezhetjük. Összecseng ezzel az, amit az imént idézett 1326. évi oklevélből a kronológia szempontjából kihüvelykezhetünk. Ez Károly Róbert oroszországi leánykérő útját arra az időre helyezte, amikor átfordult Kassa és Szepes pártállása; ugyanis az oroszországi út előtt Kassa és Szepes még Vencel király oldalán állt, István akkor aratott győzelmet felettük, amikor Károly éppen Oroszországban időzött, s ezt követően említette a diploma ezek Károly király hűségére térését. A gönci ostrom minden bizonnyal 1304-ben zajlott le.¹⁶ Úgyisint legkésőbb 1304 végére már a Szepesség is lényegében Károly Róbertet ismerte el urának. Erre következtethetünk magának Károly királynak egy 1304. december 7-én Szepesdarócon kelt okleveléből, amely szerint Latin Bald a cseh király kezére adta Szepes várát, s ezáltal a Szepesség hűtlenné vált Károly Róberthez, ám az oklevél keltére már — a megadományozottak érdeméért — a Szepesség nagy része Károly király joghatósága alá tartozott.¹⁷ Ha 1304-ben még nem is, de legkésőbb 1306 nyarán már Károly kezén volt Szepesvár, mert 1306. július 13-án kelt oklevele említést tett annak ostromáról,¹⁸ még hozzá Esztergom várának elfoglalását megelőzően, amely pedig a legnagyobb valószínűség szerint 1306 júniusában (vagy kevéssel korábban) történt. Mindezek alapján Károly Róbert oroszországi (halicsi) útjára 1304—1306 táján került sor, amikor az uralkodó 16—18 éves volt. A házasságot akár Oroszországban, akár — ennek van nagyobb valószínűsége — e leánykérő utat követően Magyarországon megkötötték.

Károly Róbert első feleségéről azt tudjuk, hogy Leó halicsi fejedelem leánya volt. E Leót nem tekinthetjük azonosnak Lev Danyilovics (Danyiló fia Leó) halicsi fejedelemmel (aki IV. Béla leányát, Konstanciát vette nőül), mivel 1301-ben meghalt,¹⁹ márpedig a névtelen útleíró 1308 első hónapjaiban írva munkáját mint élőről szól Leó hercegről, s tudja róla, hogy „igen daliás” (*permaximus virorum*).²⁰ Mindenképpen fiatal emberre kell tehát gondolnunk, s nem az élemedett korban 1301-ben meghalt Leóra. Így csak e Leó unokája, fiának, Györgynek a fia, II. Leó jöhet szóba, aki szintén halicsi fejedelem volt.²¹ További kutatások feladata annak megvizsgálása, hogy e Leóról, illetve leányáról — elsősorban orosz források alapján — milyen további információ nyerhető, ami segíthet megérteni azt is, hogy az 1304—1306 körül Magyarországon igen nehéz helyzetben levő Károly Róbert miért éppen a halicsi Romanovicsokkal létesített dinasztikus kapcsolatot. Egyéb más lehetőségek mellett egy szem-

¹⁵ OLGIERD GÓRKA: a 14. jegyzetben i. m. IV—IX.

¹⁶ KRISTÓ GYULA: a 7. jegyzetben i. m. 41.

¹⁷ VINCENT SEDLÁK: *Regesta diplomatice nec non epistolaria Slovaciae I.* Bratislavae 1980. 163.

¹⁸ Uo. 191.

¹⁹ WERTNER MÓR: a 11. jegyzetben i. m. 487.

²⁰ OLGIERD GÓRKA: a 14. jegyzetben i. m. 40.

²¹ WERTNER MÓR: a 11. jegyzetben i. m. 487. A halicsi Romanovicsok családfáját l. BRONISLAW WŁODARSKI: *Polska i Ruś 1194—1340.* Warszawa 1966. 298. Ez utóbbi adatot F. FONT MÁRTA szivességének köszönhetjük.

pontra talán magunk is ráirányíthatjuk a figyelmet. Egy 1299. évi adat²² alapján úgy tűnik, hogy Bereg (vagyis Magyarország egyik északkeleti megyéje) I. Leó halicsi fejedelem kezén volt.²³ Még 1307-ben is ugyanaz a Gergely viselte a beregi ispáni címet,²⁴ aki 1299-ben e minőségben Leó orosz herceg (*dux Ruthenorum*) официálsiként szerepelt. Ezzel szemben 1308-ban már Jób fordul elő beregi ispánként,²⁵ akinek orosz kapcsolatairól nincs tudomásunk. Feltehető, hogy Károly Róbert orosz házasságának következtében Bereg megye területén Károly király hatalma érvényesült, azaz e területet Károly hozomány fejében megkaphatta apósától. Márpedig mi sem volt fontosabb Károly Róbert számára annál, mint hogy az ország mind nagyobb területén ismertethesse el uralmát. Ha a beregi ispánok imént említett cseréje egyáltalán tükrözi a beregi uralomváltást, ebből arra kell gondolnunk: Károly Róbert első házasságát 1307-ben vagy (a névtelen útleíró adatát figyelembe véve) 1308 elején köthette, illetve ekkor nyерhette el felesége hozományaként a beregi terület feletti fennhatóságot.²⁶

Gy. Kristó

LA PREMIERE FEMME DE CHARLES ROBERT

L'étude essaie de justifier que le roi de Hongrie Charles Robert (1301—1342) avait quatre femmes et non pas trois et, que la femme jusqu'ici inconnue était chronologiquement la première épouse de Charles Robert. Cette hypothèse est justifiée par deux sources. La première est une charte de Charles Robert datée le 7 février 1326 qui mentionne qu'à un temps non déterminé exactement (vers 1304—1306) le roi même est allé en Russie pour amener sa première femme (prima consors) en Hongrie. La deuxième, un ouvrage d'un voyageur inconnu, écrit dans les premiers mois de 1308 (*Descriptio Europae orientalis*) qui indique récent (nunc) le mariage de Charles Robert avec la fille du prince russe Léon. Ce Léon n'est autre que le fils de Georges, Léon II de Galicie. Il se peut qu'avec ce mariage Charles Robert ait eu comme dot le comitat Bereg situé en Hongrie, sur la frontière russe et qui avait appartenu plus tôt à la principauté de Galicie.

Д. Кришто

ПЕРВАЯ ЖЕНА РОБЕРТА КАРОЯ

В статье делается попытка доказать, что у венгерского короля Роберта Кароя было не три, а четыре жены, и неизвестная до сих пор жена была первая по времени. Это предположение автора подтверждается двумя источниками. Первый из них — грамота Роберта Кароя от 7 февраля 1326 г., в которой упоминается, что в неопределимое точно время (ок. 1304—1306 гг.) сам король ездил в Россию в интересах приезда в Венгрию его первой жены (prima consors). Другой источник — труд безымянного путешественника, возникший в первые месяцы 1308 г. (*Descriptio Europae orientalis*), в котором брак Роберта Кароя с дочерью русского князя Льва называется «ныне» (nunc) заключенным. Этот Лев является сыном Георгия, галицким князем Львом II. Можно предположить, что Роберт Карой путем этого брака получил в приданое комитат Берег, находившийся на территории Венгрии и граничивший с Россией, который в предшествующие годы был в руках галицкого князя.

²² GEORGIUS FEJÉR: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* VI. 2. Budae 1830. 216.

²³ GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I. Bp. 1963. 524.

²⁴ Az 5. jegyzetben i. m. 114.

²⁵ OL. DL. 76 204. (Jób neve betoldva), az 5. jegyzetben i. m. 118.

²⁶ ENGEL PÁL vetette fel lektori véleményében, hogy a fentebb tárgyalt 1306. június 23-i cklevál aligha Károly Róbert nagyanyjától származik (aki magát „Szicília, Jeruzsálm és Magyarország királynéjának” címezte volna), hanem inkább most feltételezett első, orosz feleségétől (Máriától).